

21. juni 2009

Om Kirke Skensved

- forandringer og nye tider 1800-1900

Af Bent Hartvig Petersen

I en tidligere artikel er landsbyens historie skildret fra de første tider og indtil omkring år 1800, dvs. i de århundreder hvor landsbyens gårde og huse lå samlet.

I disse tidlige århundreder skete der meget lidt udvikling i landbruget, de sociale forhold var kummerlige og befolkningens uddannelsesmæssige niveau var yderst ringe og kun de færreste havde lært at læse og skrive ordentligt i de tilløb til skoleundervisning, der langsomt var løbet i gang i 1700-tallet. Demokrati fandtes ikke, og hertil var alle gårdmænd og husmænd i landsbyen jo stadig underlagt en godsejers magt og lune. De kunne når som helst fradømmes fæstet – og dermed miste selve livsgrundlaget for hele familien.

Forbedringer i landbruget og udskiftningen efter 1784

De helt nødvendige landbrugsreformer – begrundet primært i statsmagtens og godsejernes økonomiske problemer – tog fart i slutningen af 1700-tallet. Det var en simpel nødvendighed, da det nærmede sig økonomisk ruin for alle, der prøvede at leve af landbruget og fæstebøndernes ydelser.

3 ting trængte sig på vedr. fæstebønderne:

- afskaffelse af hoveriet
- afskaffelse af fællesdriften i landsbyerne og udskiftning af bondejorden
- indførelse af arvefæste og på sigt overgang til selveje

Enkelte godsejere gik selv i gang med forsøg på reformer bl.a. på Bernstorff Gods i Gentofte sogn. På vor egn blev det mest markante, at Bidstrup Gods (dvs. Københavns Magistrat) indførte arvefæste i 1768. Dette betød en del for bøndernes motivation til at dyrke gårdene forsvarligt. Men så sent som i 1791 stod den berømmede landbo-reformator C.D. Rewentlov dog bag udgivelsen af en forordning om håndhævelse af god orden ved hoveriet dvs. en statuering af, at hoveri stadig var en normal forpligtelse for bønder.

Der blev nedsat et par landbrugskommissioner og et væld af forordninger blev udsendt. Værd at nævne er en forordning fra 1781 om fællesskabets ophævelse. Heri fastsloges, at husmænd, degne og skoleholdere fremover skulle have hver deres eget græsningsareal til rådighed, når landsbyernes hidtil fælles græsningsarealer ville falde væk i forbindelse med udskiftningen og ophævelse af fællesdriften. Vi skal se, at dette bliver et

problem i Kirke Skensved, hvor en stædig bonde kæmper imod, at husmændene skal have en del af hans jord.

Selv om det går langsomt med at få reformerne løbet i gang, kommer der dog lidt gang i sagen i Kirke Skensved i 1786, hvor de forskellige ejere af gårdene og husene i byen samles til et første kommissionsmøde for at få fastlagt en udskiftningsplan for byen. Det er disse folk der repræsenterer de godser, der ejer gårde og huse i byen:

- forvalter Mellerup fra Bidstrup Gods
 - hr. Ehrensberg fra Københavns Universitet
 - amtsforvalter Rosted fra Vallø Stift
 - forvalter Salomon fra Benzonseje (Risbyholm) Gods
 - sognepræsten i Havdrup, hr. Tønnesen for Skensved kirkejord.
- Sognepræsten var altså også ved hånden, hvis der skulle blive

The image shows a handwritten document in cursive script, dated 1803. The text is written on aged, slightly stained paper. It appears to be a formal agreement or a record of a meeting, mentioning land exchange and various parties involved. The signatures are written in dark ink, and the overall style is characteristic of early 19th-century Danish handwriting.

brug for en mægler !

Ifølge Bidstrups udskiftningsprotokol er det ikke gået helt gnidningsløst til. Bidstrup ejede kun en enkelt gård, men ikke mindre end 5 af husene i byen.

Magistratsbonden Hans Olsen slår sig gevaldigt i tøjret og vil ikke afgive jord til de 5 husmænd, og Bidstrups forvalter Mellerup holder med ham, og man opgiver at løse problemet på mødet. Der holdes et nyt møde i 1788, men heller ikke her vil den stædige fæstebonde give sig.

Det lykkes først at få lavet en aftale i 1803, hvor Hans Olsen nu går ind på at afgive 5 tdr. land et andet sted end oprindelig foreslået af kommissionen.

Slutningen på dramaet ser uskyldigt ud i protokollen, hvor såvel Hans Olsen som de 4 berørte husmænd skriver deres forbogstaver under "med ført pen".

Udskiftningen skrider frem, og kun 4 af de oprindelige 13 gårde bliver liggende i landsbyen, medens de øvrige udflyttes på markerne. 2 af gårdene opdeles til jord til 11 husmænd og smågårde.

Folketællingen i 1834 viser nu en ændret befolknings sammensætning i forhold til tællingen i 1784:

- 12 – gårdmænd
- 1 – smed
- 2 – skræddere
- 2 – vævere
- 1 – skomager

- 12 – husmænd der lever af deres jordlod
- 10 – daglejere
- 1 – skolelærer

Befolkningstallet er nu incl. koner, børn og tjenestefolk steget til 219 personer, og det ses, at der stadig er folk, der som daglejere må arbejde for bønderne.

Landbrugsøkonomen S. Sterm beskriver sognet i 1836, og noterer blandt andet hvordan det gik med overgangen til selveje:

15 gårde og huse er nu selvejendom, medens de ejendomme der tilhører Vallø Stift, Magistraten og Universitetet stadig er i arvefæste eller simpelt fæste. Derimod er de ejendomme, der har tilhørt Benzonseje overgået til selveje.

Er det mon tilfældigt, at den nærmest liggende herregård, der ejede gårde og huse i landsbyen, først fik solgt til selveje, eller har bønderne hurtigst muligt villet slippe for fortidens hoveriforpligtelser, forvaltere og ridefogeder ?

At landskabet har ændret sig, ses i dette kort fra slutningen af 1800-tallet:

Går man Valløs og Bidstrup godssers fæsteprotokoller igennem, ses det at der så sent som i 1850-erne udstedes såvel simple fæstebreve som arvefæstebreve til både gårde og huse i Kirke Skensved.

Teksten i et arvefæstebrev for en gård fra 1820 er ikke meget forskellig fra teksten i de foregående århundreder, idet fæsteren Ole Hansen stadig skal vise herskabet den "vedbørlige lydighed" og der er stadig indført en pligt til holde veje og forestå kongerejser. Hoveriet er ikke helt afskaffet endnu, men fæsteren slipper med at betale 11 rigsbankdaler i stedet for direkte arbejde.

Et simpelt fæstebrev til Ole Jensen på et hus i 1840 siger lidt om, hvordan folk boede i et husmandsted:

Huset er på 5 fag, 14 ½ alen lang og 7 alen bred (ca. 8,5 x 4 m) bygget af dels ege- dels af fyrretømmer, med klinede vægge og halmtag. De to fag er lade og de 3 beboelse med loft over. Hertil en tilbygning på 6 fag til stald og tørvehus. Beboelsen til familien var altså kun på ca. 5 x 4 m.

Fattigforsorg etableres i 1802

Samtidig med at udskiftningen og udflytning af gårdene skabte ændringer i landskabet, skete der også væsentlige sociale forbedringer.

I 1802 udstedes en fattiglov for landdistrikterne, og for første gang i historien bliver det fastslået, at samfundet skal tage sig af de svageste. Der skulle oprettes en fattigkommission i hvert kirkedistrikt, og det blev understreget, at hvert sogn skulle tage sig af sine egne fattige borgere. Sognepræsten (der indtil 1816 boede i Havdrup) var født formand og en 3-4 af de mest velstående bønder – "sognets bedste mænd" – var medlemmer. Pengene til de fattiges understøttelse skulle betales af sognets beboere, primært gårdmændene, der bidrog med både korn og pengeydelse. Der blev udformet en "Plan for Fattigvæsenet" med navne på de, der blev fundet værdigt trængende samt en liste over alle bidragydere.

I 1819 findes 3 personer i "De fattiges Liste" at være værdigt trængende i Kirke Skensved sogn:

Kirke Skensved

1.	5.	Lars Jensen	47 år	1.	1.	4.	10.
3.	3.	Hans Olsen Jensen	80 år	6.	6.	2.	"
4.		Kirsten Hans Datter	61 år	4.	4.	4.	"

Vi ser, hvad de om året fik tildelt af rug, byg, malt og penge. Således får den 47-årige Lars Jensen, der sikkert har haft en familie at forsørge, 1 tdr. rug, 1 tdr. byg, 4 skp. malt og 10 mark i penge.

Bidragyderlisten (listen over "Contributioner") for samme år viser, at såvel gårdmænd som husmænd måtte bidrage til fattigforsørgelsen.

Efter 1816 har Kirke Skensved fælles præst med Jersie sogn, og det er pastor Gammerød herfra, der bliver kommissionens formand.

Et led i fattigforsorgen var sognets fattighus, hvor en eller flere familier boede på sognets nåde.

Da der i 1842 indføres folkevalgte sogneforstanderskaber, overtager disse administrationen af fattighjælpen, og gårdmand Hans Thorsen bliver fattigforstander for Kirke Skensved sogn. Sogneforstanderskabet starter med at konstatere, at det er nødvendigt med en reparation af fattighuset i Kr. Skensved og at det vil være nødvendigt at få taget tækket.

Vi ser i protokollen, at en husmand i Kirke Skensved der frimodigt søger fattighjælp, får læst og påskrevet, at både han og konen er unge, raske folk og at de sagtens kan arbejde for føden – og desuden bor husfrit i sognets fattighus.

I året 1844 ser vi, at man nu udelukkende er gået over til ydelser i penge, og at hjælpen bliver mere rettet på akutte behov til de, der trods alt findes værdigt trængende:

- Lars Jensen i Kirke Skensved Fattighus : 1 mark til sit barns begravelse
- Lars Jensen i Skensved Fattighus: 1 mark til brænde
- Tørv til Skensved fattige og reparationer på Fattighuset: 5 mark og 76 skilling

Samme Lars Jensen får også hjælp i året 1848:

- Lars Jensens børn i Skensved fattighus: 36 skilling til træsko
- Lars Jensen i Skensved Fattighus: 1 mark til brændsel
- 2 skp. Byg til Lars Jensen i Fattighuset: 72 skilling

Da sognerådene i 1867 erstatter sogneforstanderskaberne, er det disse der videre administrerer fattighjælpen, og i Kirke Skensved bliver det nødvendigt i 1888 at udvide fattighuset med hele 2 lejligheder.

Samme år indgiver en svigersøn et tilbud på 120 kroner for at have sin gamle svigermoder i pleje. Han tilbyder at beholde hende i sit hus, til hun dør og bekoste hendes begravelse, hvis han derefter får alle hendes ejendele. Sognerådet modtager tilbuddet.

Skoleforholdene forbedres i 1814

Som tidligere beskrevet, har der været lidt skoleundervisning af degnene siden omkring 1730, men der dukker først en egentlig skoleholder op omkring 1787, hvor vi finder ham i folketællingen.

Der kom bedre orden på skoleforholdene med en forordning om landsbyskolen i 1814. Det bliver nu fastlagt, at skolerne er et offentligt anliggende, og der kommer bl.a. lidt orden på lærernes bolig- og lønforhold. Der indføres nu undervisningspligt og skolen underlægges en lokal skolekommission.

Sognepræsten må atter holde for som formand. Endvidere begynder der at dukke rigtige seminarieuddannede lærere op til erstatning for de tidligere halvstuderende og dårligt uddannede skoleholdere.

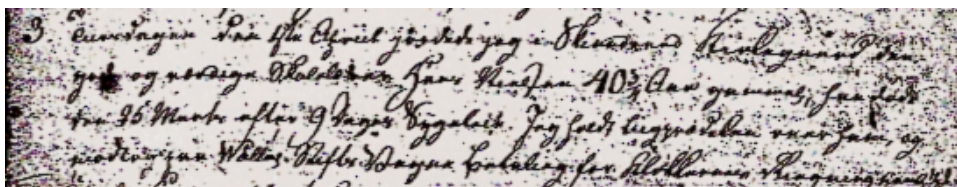
I kirkebogen finder vi i 1806 navnet på en skoleholder i forbindelse med hans begravelse:

Den "gode og værdige" skolelærer Hans Nielsen dør 40 år gammel efter 9 dages sygeleje. Præsten ofrer oven i købet en ligprædiken på ham og får Vallø til at betale for ringningen.

Samme år finder vi, at konstitueret skoleholder Niels Larsen bliver gift med skoleholderenken Maren Nielsdatter.

Dette par bliver længe i byen og vi finder dem begge ved folketællingen i 1834, hvor han er 60 år og konen 66 år. Niels Larsen dør samme år, og vi får at vide, at han er søn af en husmand i Karlslunde.

En kort tid er Jørgen Pedersen derefter lærer, og da den meget kritiske biskop J.P.Mynster visiterer skolen i 1835, får han nogenlunde gode udtalelser for sin undervisning, men biskoppen finder ham "noget drikfældig". Og om det er drikfældigheden, der har taget overhånd, ved vi ikke, men allerede i 1840 finder vi

en ny ung lærer Georg Thye, som derefter sidder i embedet helt til efter 1880.

Skolelærer og kirkesanger Thye får også fornøjelsen af den nidkære biskops besøg i 1843, hvor Thye betegnes som "en brav lærer, men ikke samme dygtighed som Cappelen" (læreren i hovedsognet Jersie).

Der opføres et nyt skolehus i 1836, og i 1842 overtager sogneforstanderskabet administrationen af skolen, og gårdmand Peder Larsen bliver skoleforstander.

5	27	Georg Thye	24	29	9	—	Thye	Johanne
	28	Johanne Jørgensen	4	22	—	—	Ed. Jørgensen	Johanne
	29	Carlenske Andersen Thye	10	8	10	—	de	Taller
	30	Georg Svend Andersen Thye	11	3	—	—	de	de
	31	Pedro Andersen	8	15	—	—	Georg	Jørgen
	32	Kristen Margrethe Thye	8	11	—	—	Ed. Jørgensen	Taller

Familien Thye ved folketællingen i 1870. Vi ser, at der nu er råd til at holde en tjenestepige i skolen, og at der er 3 børn i ægteskabet. Læreren er nu 59 år og konen Johanne Jørgensen, der er lokalt født, er 42 år.

I 1890 er Jens som kirkesanger i allerede i 1891 Søren 1934 sidder i aktiv og der ud over et større forfatterskab.

Madsen på 31 år opført skolelærer og Kirke Skensved, men får skolen en ny lærer – Wiskinge som helt til embedet som en meget afholdt lærer, og som gør sig bemærket som foredragsholder og med politisk og historisk

Wiskinge,
1891-1934,

Det gamle
bygget i
1889

Søren
lærer
død 1941

skolehus
1836 blev i
erstattet af

en ny skolebygning beliggende på Krogstræde 1 og denne bygning kom til at fungere som skole helt til 1954:

En kendt politiker

En på sin tid kendt politiker Niels Hansen er født i Kirke Skensved. Vi finder ham i folketællingen i 1850 som 7-årig søn af gårdmand og sognefoged Hans Nielsen og moderen Johanne Olsdatter.

Iflg. Kraks Blå Bog blev han som voksen gårdejer i Gundsøllille og drev sin politiske virksomhed herfra. Her blev han sognerådsformand og medlem af amtsrådet, og i 1882 blev han medlem af Landstinget for Venstre. Han var medlem af Finanslovsudvalget og af Rigsretten. Niels Hansen døde i 1927.

Krigene og en veteran fra 1864

Det ser ud til, at krigene i 1800-tallet ikke har påvirket befolkningen i Kirke Skensved synderligt.

Englænderkrigen i 1807, hvor det sjællandske landeværn måtte rykke ud mod Wellingtons tropper i "Træskoslaget" ved Køge, har ikke medført dødsfald i sognet, ligesom der ikke er nogen faldne bondesoldater i "Treårskrigen" 1848-1850.

Heller ikke den sørgelige krig i 1864 medførte tab i landsbyen, men vi har en beretning om en veteran fra denne krig - tømrer Hans Andersen.

I Roskilde Dagblad's mindeartikel fra hans begravelse som 80-årig i 1913 fortælles om hans oplevelser i denne krig. Han har sikkert fortalt vidt og bredt om krigens rædsler og været lidt af en myte i byen.

Notitsen beretter dramatisk om hans oplevelser ved stormen på Dybbøl-skanserne den 18. April, hvor Hans Andersen oplever, at den kammerat, der sammen med ham bærer på en bjælke, falder død om ramt af en granatsplint i hovedet.

Han slap hjem uden skader og genoptog sit tømrerarbejde, indtil han måtte stoppe et par år før sin død.

Sogneråd, andelsbevægelse og folkelige rørelser

Der var naturligvis folk fra Kirke Skensved i sogneforstanderskaberne og sognerådene, der kom til at styre det lokale liv efter 1842. Men læser man protokollerne igennem, får man det klare indtryk at landsbyen var "lillebroder" i den kommune, der bestod af hovedsognet Jersie og annekset Kirke Skensved. Rådene sørgede naturligvis for fattigvæsen, skolevæsen og vejvæsen i begge sogne, men Kr. Skensved var – baseret på befolkningstallene – kun repræsenteret med typisk 2-3 medlemmer af de 7, som rådene bestod af. Ser vi på andelsbevægelsen sidst i århundredet, var byen for lille til at noget

kunne placeres i byen. Man tilsluttede sig mejeriet i Naurbjerg – startet af bønder i Jersie, andelsbageriet i Havdrup Stationsby og friskolen i samme by.

Der er ikke mange udsagn om, hvor man stod i forhold til de folkelige rørelser, men der var dog en del tilslutning til Indre Missions arbejde i Havdrup.

Et århundredes udvikling

Som beskrevet her, var 1800-tallet det århundrede, der betød afgørende ændringer for befolkningen i Kirke Skensved som i andre landsbyer i Danmark.

Der kom fattigforsorg, ordnede skoleforhold, en meget positiv udvikling i landbruget, demokratiske valg til rigsdag, amtsråd og sogneråd og folkelige bevægelser, der skabte grundlaget for det kulturelle og veludviklede samfund, vi kender i dag.

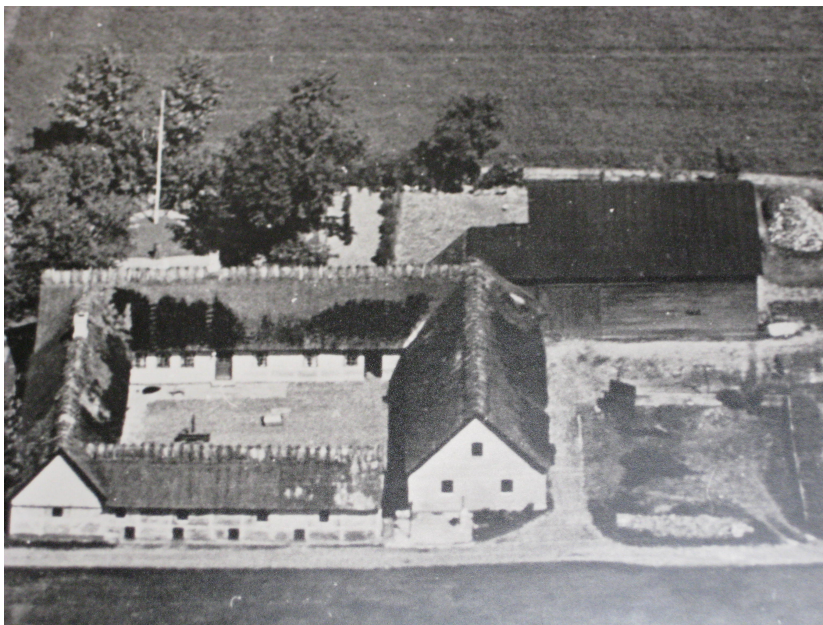
Samtidig ændrede landskabet sig, og omkring år 1900 lå der ude

på landsbyens marker store udflyttede veldrevne gårde i proprietær-størrelse samt en del nye smågårde og

husmandssteder . De tidligere stuehuse for de udflyttede gårde blev nu til almindelig beboelser for arbejdere, håndværkere og tidligere tiders indsiddere.

Vi ser her et par eksempler på disse ændringer i bebyggelserne:

Naurbjergvej 22 – tidligere stuehus til en udflyttet gård – nu beboet af en husmandsfamilie ca. 1905

Degnegård, Naurbjergvej 66 – en af de mindre gårde, der blev skabt ved udskiftningen omkring år 1800. Foto fra ca. 1930.

Sådan ser landsbyen og sognet ud i dag:

Det ses, at der ikke er sket nogen større ændring siden gårdene blev udflyttet i løbet af 1800-tallet.

Kildehenvisninger:

Fridlev Skrubbeltrang: Det Danske Landbosamfund 1500–1800 [1978]
Forordning om Fælleskabets Ophævelse 1781 [Rigsarkivet]
Bidstrup Gods Udskiftningsprotokol [Københavns Stadsarkiv BG423]
S. Sterm : Beskrivelse over Kjøbenhavns Amt [1836]
Folketællinger Kirke Skensved sogn 1787 – 1890
Kort 1:20.000 1842–1899 [Solrød kommune <http://kort.solrød.dk>]
Vallø Gods Fæsteprotokoller 1815–1858 [Landsarkivet]
Bidstrup Gods Fæsteprotokoller 1712–1862 [Københavns Stadsarkiv]
Protokol for Fattigkommissionen Jersie–Kr.Skensved 1817–1862 [Solrød Lokalarkiv]
Protokol for Jersie–kr. Skensved sogneforstanderskab og sogneråd 1842–90
Kirkebøger Kirke Skensved sogn 1806 – 1900
J.P. Münster: Visitatsbøger 1835–1853
Kraks Blå Bog 1910
Roskilde Dagblad 1913
Diverse billedmateriale Solrød Lokalarkiv